मा.सर्वोच्च न्यायालयाने भटक्या श्वानांच्या संदर्भात वेळोवेळी दिलेल्या निर्देशांच्या अनुषंगाने कारवाई करण्याबाबत..

महाराष्ट्र शासन
नगर विकास विभाग
शासन परिपत्रक क्रमांक : न्यायाप्र-२०२५/प्र.क्र.१३/नवि-२०
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.
दिनांक : २४ नोव्हेंबर, २०२५

वाचा :

१) नगर विकास विभाग, शासन निर्णय क्र.प्राजनि-२०२५/प्र.क्र.१३/नवि-२०, दिनांक २०.०३.२०२५.

२) मा.सर्वोच्च न्यायालय यांचे सु-मोटो रिट याचिका क्र.०५/२०२५ मध्ये वेळोवेळी दिलेले निर्देश.

३) मा.मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य यांचे अ.शा. पत्र दि. १३.११.२०२५

प्रस्तावना :

प्राणी जन्म नियंत्रण (Animal Birth Control) नियम, २०२३ शासन निर्णय, दिनांक २०.०३.२०२५ अन्वये सर्व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये लागू करण्यात आले आहेत. मा.सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली येथे CITY HOUNDED BY STRAYS, KIDS PAY PRICE याबाबत सुमोटो रिट याचिका क्र.०५/२०२५ दाखल असून या प्रकरणी दिनांक ०३.११.२०२५ रोजी मा.सर्वोच्च न्यायालय येथे मा.मुख्य सचिव स्वतः उपस्थित होते. मा.सर्वोच्च न्यायालयाने वेळोवेळी दिलेले निर्देश पाहता मा.सर्वोच्च न्यायालयाने सदर बाब अतिशय गांभीर्याने घेतलेली आहे, असे स्पष्ट होते. भटक्या जनावरांमुळे मानवाच्या दैनंदिन जीवनात होणारा उपद्रव तसेच मानव-श्वान संघर्ष टाळण्यासाठी उपाययोजना करणे आवश्यक झाले आहे. ही बाब पाहता सु-मोटो रिट याचिका क्र.०५/२०२५ मध्ये मा.सर्वोच्च न्यायालयाने वेळोवेळी दिलेल्या निर्देशांचे अनुषंगाने राज्यातील नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांना भटक्या कुत्र्यांच्या संदर्भात कार्यवाही करण्याबाबतच्या सूचना देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन परिपत्रक :

मा.सर्वोच्च न्यायालय, दिल्ली येथे दाखल सुमोटो याचिका क्र.०५/२०२५ च्या संदर्भात मा.सर्वोच्च न्यायालयाने वेळोवेळी दिलेल्या निर्देशाच्या अनुषंगाने राज्यातील सर्व महानगरपालिका /सर्व नगरपरिषदा / सर्व नगरपंचायती यांना खालीलप्रमाणे सूचना देण्यात येत आहेत :

०१. **भटक्या श्वानांना पकडून निर्बीजीकरण, लसीकरण व जंतनिर्मुलन करणे** - राज्यातील महानगरपालिका / नगरपालिका / नगरपंचायती क्षेत्रातील भटक्या श्वानांना पकडून त्यांचे निर्बीजीकरण, लसीकरण व जंतनिर्मुलन करावे.

०२. **भटक्या श्वानांकरिता आश्रय / निवाऱ्यांची सोय** - महानगरपालिका / नगरपालिका / नगरपंचायतींनी त्यांच्या क्षेत्रातील भटक्या श्वानांना पकडून त्यासाठी आश्रय /निवाऱ्यांची सोय करावी.

०३. **भटक्या श्वानांना खाण्यासाठी जागा निश्चित करणे-** महानगरपालिका / नगरपालिका / नगरपंचायती क्षेत्रातील भटक्या श्वानांकरिता खाण्यासाठी जागा निश्चित करण्यात याव्यात व त्याच जागेवर भटक्या श्वानांना खायला देण्यात येत आहे, याची खातरजमा करावी. इतर मोकळया ठिकाणी खायला देण्याऱ्याविरुध्द दंडात्मक कारवाई करण्यात यावी.

०४.**हेल्पलाईन क्रमांक विकसित करणे** - राज्यातील महानगरपालिका / नगरपालिका / नगरपंचायती क्षेत्रातील भटक्या श्वानांच्या तक्रारींकरिता हेल्पलाईन क्रमांक विकसित करावा. तसेच सदर तक्रारीचे लवकरात लवकर निवारण करावे.

०५.**रुग्णालयांनी नेहमीच अँटी-रेबीज लस आणि इम्युनोग्लोबुलिनचा अनिवार्य साठा ठेवावा** - राज्यातील सर्व महानगरपालिकांनी त्यांच्या कार्यक्षेत्रात नगर विकास विभाग, शासन परिपत्रक दि.२४.०९.२०२५ अन्वये सूसज्ज पशुवैद्यकीय रुग्णालय उभारावे तसेच राज्यातील महानगरपालिका / नगरपालिका / नगरपंचायतींच्या अधिनस्त असणाऱ्या रुग्णालयांनी नेहमीच अँटी-रेबीज लस आणि इम्युनोग्लोबुलिनचा अनिवार्य साठा ठेवावा.

०६.**मा.सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेलया निर्देशानुसार करावयाच्या कार्यवाहीचा समन्वय करणे -** भटक्या श्वानांच्या संदर्भात मा.सर्वोच्च न्यायालयाने वेळोवेळी दिलेल्या निर्देशांच्या अंमलबजावणीच्या अनुषंगाने राज्यातील सर्व महानगरपालिका / सर्व नगरपरिषदा / सर्व नगरपंचायती यांच्यामध्ये समन्वय साधण्याकरिता आयुक्त तथा संचालक, नगरपरिषद प्रशासन संचालनालय, नवी मुंबई यांची याव्दारे समन्वय अधिकारी म्हणून नियुक्ती करण्यात येत आहे.

०७.संबंधित महानगरपालिका / नगरपरिषदा / नगरपंचातयीच्या क्षेत्रातील शैक्षणिक संस्था, रुग्णालये (सार्वजनिक / खाजगी), क्रीडा संकुल, बस स्टँड / डेपो (आंतरराज्य बस टर्मिनलसह) किंवा रेल्वे स्थानकाच्या परिसरात आढळण्याऱ्या प्रत्येक भटक्या श्वानांना ताबडतोब पकडून त्यांचे निर्बीजीकरण आणि लसीकरणानंतर नियुक्त केलेल्या निवाऱ्यांमध्ये हलविण्याची जबाबदारी तसेच अशा भटक्या श्वानांना पुन्हा त्याच ठिकाणी सोडले जाणार नाही, याची दक्षता घ्यावी.

०२. मा.सर्वोच्च न्यायालय, दिल्ली येथे दाखल सुमोटो याचिका क्र.०५/२०२५ च्या संदर्भात उपरोक्त सूचनांचे सर्व महानगरपालिका /सर्व नगरपरिषदा / सर्व नगरपंचायती यांनी काटेकोरपणे पालन करावे. तसेच, या प्रकरणी मा.सर्वोच्च न्यायालय, दिल्ली यांच्या आदेशाचा अवमान होणार नाही, याची दक्षता घ्यावी. मा.सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली यांनी वेळोवेळी दिलेल्या निर्देशांचे अनुपालन न झाल्यास संबंधित अधिकाऱ्यांना वैयक्तिकरित्या जबाबदार धरण्यात येईल.

०३. सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharshtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संकेताक २०२५११२४१३२५५२६१२५ असा आहे. हे परिपत्रक डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

AJINKYA VASANT BAGADE

Digitally signed by AJINKYA VASANT BAGADE
DN: c=IN, o=GOVERNMENT OF MAHARASHTRA, ou=Urban Development Department, 2.5.4.20=c2c536d8c69638eb0722b58787e3271291abd492dd102db87dd9f19890bb74ce, postalCode=400032, st=Maharashtra, serialNumber=6c08d792cf36e8c4debdaff51291af7fa70ad1cabea48c176da37b5a461cb674, cn=AJINKYA VASANT BAGADE
Date: 2025.11.24 13:26:57 +05'30'

(अजिंक्य बगाडे)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१) मा.प्रबंधक, मा.सर्वोच्च न्यायालय, दिल्ली

२) मा.उपमुख्यमंत्री (नगर विकास), यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२

३) मा.राज्यमंत्री (नगर विकास), यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२

४) मा.मुख्य सचिव कार्यालय, मंत्रालय,मुंबई

५) अप्पर मुख्य सचिव (नवि-१),नगर विकास विभाग,मंत्रालय, मुंबई-३२

६) अप्पर मुख्य सचिव (नवि-२), नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२

७) आयुक्त, सर्व महानगरपालिका.

८) आयुक्त तथा संचालक, नगरपरिषद प्रशासन संचालनालय, नवी मुंबई

९) मुख्याधिकारी, सर्व नगरपरिषदा / नगरपंचायती

१०) निवडनस्ती - नवि-२०